

*The world is a giant employment pool,
where experience acquired through constant global mobility is a vital asset*
(McNulty, Selmer 2017)

Wstęp

Międzynarodowa mobilność naukowców jest znaną cechą świata akademickiego od czasów starożytnych. Na przykład sofisci w V wieku p.n.e. byli jednymi z pierwszych podróżników akademickich antycznej Grecji (Ehrenberg 1973). W XII wieku najwięksi uczeni, poszukując wiedzy i inspiracji do pracy twórczej, migrowali po całej średniowiecznej Europie (Welch 1997). Mobilność międzynarodowa była powszechna w epoce kolonialnej, kiedy naukowcy z krajów „metropolitalnych” realizowali kariery w regionach kolonialnych lub półkolonialnych (Richardson, Zikic 2007). Kształtowanie się formacji instytucji akademickich o wyraźnej specyfice narodowej, zwanych uniwersytetem humboldtowskim w Niemczech, uniwersytetem francuskim po reformie napoleońskiej, uniwersytetem angielskim czy północnoamerykańskim w XIX wieku, stymulowało mobilność, ciekawość w poznawaniu innego modelu uprawiania nauki. Fala wymuszonej mobilności akademików po II wojnie światowej z krajów Europy do Stanów Zjednoczonych naznaczona była zjawiskiem przepływu mózgow (brain drain – brain gain), sugerującym, że w walce o umysły może być tylko jeden zwycięzca (Gureyev i in. 2020). Ostatnie dwie dekady XX wieku to „era reform” w akademii, ukierunkowana na globalną naukę i globalnych naukowców (Kwiek 2022b), o zbalansowanych korzyściach, a internacjonalizacja stała się elementem strategicznej agendy szkolnictwa wyższego (de Wit, Altbach 2021, Knight 2015).

Polskie uczelnie także podlegają procesom internacjonalizacji i stopniowo włączają się w obieg międzynarodowej nauki i kształcenia, a zatrudnianie zagranicznych naukowców, tzw. **ekspatriantów akademickich**, stało się jednym z kluczowych czynników wzmocnienia prestiżu i widoczności uniwersytetów na arenie światowej. Ekspatriant akademicki (*expatriate academic*) jest definiowany w literaturze przedmiotu jako: naukowiec pochodzący z kraju innego niż kraj goszczący, w którym obecnie pracuje; zatrudnienie w zagranicznym ośrodku naukowym jest długoterminowe i określone w czasie; naukowiec podejmuje pracę w instytucjach szkolnictwa wyższego w celu realizacji trzech misji uniwersyteckich (McNulty, Selmer 2017, Trembath 2016).

Rola naukowców zagranicznych jest kluczowa dla rozwoju i wzmocnienia jakości **instytucjonalnej** polskich uczelni: ekspaci sprzyjają profesjonalizacji uczelni

(Sułkowski i in. 2021), budują pozycję i rozpoznawalność międzynarodową poszczególnych uniwersytetów (Kwiek 2016); dostarczają specjalistyczną wiedzę kontekstową, świeże spojrzenie na pewne procesy (Przytuła 2023c). Na wyższym poziomie analizy wpływają pośrednio na kształtowanie polityki wobec szkolnictwa wyższego i funkcjonowanie uniwersytetów przez wymianę, implementowanie ponadnarodowych idei oraz praktycznych rozwiązań (Antonowicz 2019).

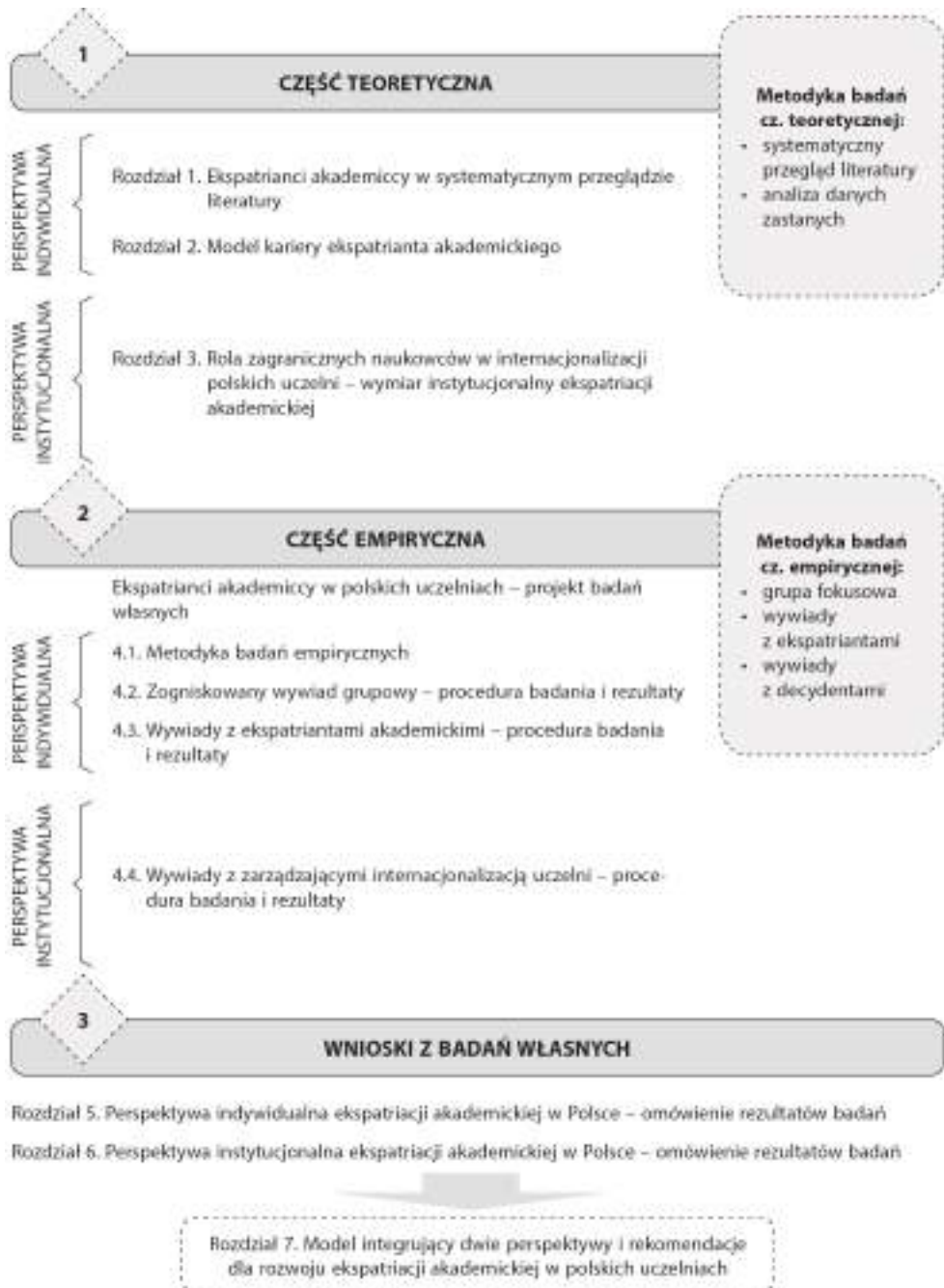
Jednak, jak stwierdza Kwiek (2022, s. 15), polskie reformy jak dotąd nie dotyczą **poziomu indywidualnego** naukowca, a jedynie jego funkcjonowania w ramach reformowanych instytucji. Dotyczy to także zatrudnianych naukowców zagranicznych, rozpoznania ich motywów podejmowania pracy w Polsce, oczekiwań zawodowych oraz problemów, które utrudniają adaptację i efektywną pracę naukową. Na poziomie relacji interpersonalnych obecność ekspatów w polskim środowisku akademickim jest budująca: wzbogacają różnorodność językową, kulturową, warsztatu naukowego i dydaktycznego w zespołach badawczych; motywują lokalnych naukowców do mobilności międzynarodowej oraz ułatwiają dostęp do sieci relacji z innymi naukowcami na świecie.

Problemem badawczym tej pracy jest zatem to, *jak funkcjonują expatrianci akademicy w polskich uczelniach i jaka jest ich rola w umiędzynarodowieniu instytucji ich przyjmujących?* „Funkcjonowanie” expatriantów dotyczy m.in. ich adaptacji do warunków pracy i kultury organizacyjnej nowej uczelni, realizowania przez nich misji dydaktycznej oraz badawczej, kształtowania relacji z polskimi naukowcami. Aby uzyskać odpowiedź na powyższe pytanie, konieczne jest przyjęcie **dualnej perspektywy** w badaniach, tj. **indywidualnej** (czyli punktu widzenia expatriantów akademickich) oraz **instytucjonalnej** (czyli perspektywy instytucji szkolnictwa wyższego dotyczącej zatrudniania i zarządzania expatriantami akademickimi).

Celem badań w perspektywie **indywidualnej** jest opisanie motywów podejmowania pracy w Polsce przez zagranicznych naukowców, ich dostosowania się do kultury organizacyjnej, pracy dydaktycznej i badawczej w polskich uczelniach, a także poznanie różnych „scenariuszy” współpracy naukowców zagranicznych z lokalną kadrami. Natomiast w perspektywie **instytucjonalnej** chodzi o rozpoznanie kierunków i działań, jakie podejmują polskie instytucje szkolnictwa wyższego w zakresie internacjonalizacji, oraz postrzeganie roli expatriantów akademickich. Głosem tych instytucji są tzw. kluczowi informatorzy (*key informants*), decydenci, liderzy akademicy zarządzający polskimi uczelniami, odpowiedzialni za ich umiędzynarodowienie, tj. rektorzy, dziekani, dyrektorzy obszarów funkcjonalnych.

Procedura badań empirycznych odnosząca się do perspektywy indywidualnej obejmowała badania jakościowe z wykorzystaniem następujących metod: na etapie propedeutycznym przeprowadzono **zogniskowany wywiad** grupowy z udziałem 7 expatriantów akademickich; w kolejnym etapie wykonano **50 wywiadów pogłębionych** w języku angielskim z zagranicznymi naukowcami. W celu uchwycenia perspektywy instytucjonalnej przeprowadzono **20 wywiadów** z kluczowymi informatorami odpowiedzialnymi za umiędzynarodowienie polskich uczelni. Konkluzję badań w wymiarze użytecznym stanowi **model integrujący** dualną perspektywę indywidualną i instytucjonalną, która jest osią rozważań przyjętą w tej książce, a także rekomendacje dla skutecznego zarządzania expatriacją akademicką w polskich uczelniach.

W **strukturze książki** (rysunek 1) wyodrębniono część teoretyczną (1), empiryczną (2) oraz konkludującą (3).

Rysunek 1. Struktura monografii

Źródło: opracowanie własne.

W części teoretycznej w rozdziałach 1 i 2 zarysowano perspektywę indywidualną, natomiast rozdział 3 odnosi się do wymiaru instytucjonalnego. W tej części wykorzystano **metody badań niereaktywnych**, tj. systematyczny przegląd literatury (podrozdział 1.3) oraz analizę danych zastanych (podrozdział 3.2). W rozdziale tym przedstawiono przesłanki wyboru tematu badawczego oraz ramy teoretyczne, w których prowadzony jest projekt badawczy. Szczegółowo omówiono kryteria definiujące ekspatrianta akademickiego, co stanowi podstawę wyboru respondentów do badań empirycznych w niniejszej książce. **Systematyczny przegląd literatury (SPL)** przeprowadzono na podstawie protokołu PRISMA, a analizie tematycznej i bibliometrycznej poddano **129 artykułów** z lat 1980–2022. Wyłoniono na tej podstawie sześć głównych tematów. Wykorzystane oprogramowania NVivo Release 1.6.1 oraz VOSviewer pozwoliły na rozległą analizę treści i wizualizację tych danych.

Różne konfiguracje i scenariusze międzynarodowych karier akademickich wprowadzają do **rozdziału 2**. Najważniejszą jego część stanowi autorski **model kariery naukowca** wpisany w cykl ekspatriacji, w którym uczestniczą trzy podmioty: naukowiec, uczelnia macierzysta, uczelnia goszcząca. Cykl ekspatriacyjny zakłada 3 etapy: preparację, wyjazd zagraniczny, repatriację. Na każdym etapie tego cyklu uwzględniono rolę instytucji i jednostki.

Na etapie **przedwyjazdowym** i planowania wyjazdu za granicę przedmiotem analizy są czynniki instytucjonalne (poziom umiędzynarodowienia uczelni *at home*) oraz indywidualne (motywy, kompetencje naukowca), determinujące decyzję o podjęciu pracy naukowej w innym kraju. **Etap ekspatriacji**, czyli pobytu w zagranicznej uczelni, dotyczy działań adaptacyjnych i form wsparcia oferowanych przez uczelnię przyjmującą. Na poziomie indywidualnym rozpatrywane jest dostosowanie naukowca do miejsca pracy, interakcji społecznych i ogólnych uwarunkowań oraz subiektywna percepcja tych nowych doświadczeń. Przebieg adaptacji ekspatrianta decyduje o efektywności jego dalszej pracy – w wypełnianiu misji badawczej, dydaktycznej i współpracy z otoczeniem. Bilans rezultatów i korzyści wynikających z ekspatriacji zarówno dla instytucji (wysyłającej/przyjmującej), jak i dla naukowca w postaci kapitału kariery jest wartościowym opracowaniem. Cykl misji zagranicznej kończy się **repatriacją**, czyli powrotem do uczelni macierzystej, lub **reekspatriacją** oznaczającą podjęcie kolejnej misji w innym kraju.

W **rozdziale 3** przyjęto perspektywę instytucjonalną zarządzania kadrami ekspatriantów akademickich. Na tle różnych działań podejmowanych przez polskie uczelnie w zakresie internacjonalizacji za granicą (*abroad*), jak i w domu (*at home*) zaproponowano paletę wskaźników do oceny tych inicjatyw w obszarze dydaktyki i badań. **Walorem poznawczym** w tym rozdziale jest zestaw praktyk internacjonalizacji polskich uczelni w ramach dydaktyki, nauki i trzeciej misji, które opisano w różnych dokumentach strategicznych **93 polskich uczelni** publicznych, akademickich (w strategiach uczelni, strategiach internacjonalizacji, politykach rozwoju). Stosując **niereaktywną metodę badawczą**, poddano analizie zapisy traktujące m.in. o zatrudnianiu obcokrajowców, formach wsparcia w adaptacji i miernikach oceny tych działań. Diagnoza tych deklaracji będzie stanowiła punkt wyjścia do określenia faktycznego poziomu realizacji i stopnia zaawansowania praktyk zarządczych polskich uczelni podczas wywiadów z kluczowymi decydentami. W ostatnim podrozdziale

przedstawiono szczegółowe dane o zatrudnionych naukowcach cudzoziemcach w polskich uczelniach.

Część empiryczną niniejszej monografii otwiera **podrozdział 4.1**, opisujący metodykę badań jakościowych oraz projekt badawczy (rysunek 4.1), który uwzględnia przyjętą dychotomię rozważań w perspektywie indywidualnej i instytucjonalnej. W odniesieniu do problemu badawczego określono cele empiryczne, utylitarne i prognostyczne, opisano populację respondentów uczestniczących w wywiadach. Procedury wywiadu grupowego, wywiadów z ekspatriantami, wywiadów z kluczowymi informatorami wymagały szczegółowych opisów i przejrzystości, omówiono je zatem w początkowej części każdego z kolejnych podrozdziałów. W badaniach zrealizowano metodologiczną regułę **triangulacji** teoretycznej, metodologicznej, kontekstowej oraz triangulacji danych na poziomie indywidualnym¹.

Podrozdział 4.2 rozpoczyna się przedstawieniem procedury **zogniskowanego wywiadu grupowego** przeprowadzonego z **7 ekspatriantami** różnej narodowości, o różnym stażu pracy w Polsce, zajmujących się odmiennymi dziedzinami nauki. Zastosowanie tej eksploracyjnej metody stanowiło punkt wyjścia do rozeznania problematyki ekspatriacji akademickiej w Polsce. Rezultatem analizy tego badania jest **mapa zagadnień** (rysunek 4.5), która będzie ramą odniesienia do konstrukcji scenariusza wywiadu z ekspatriantami akademickimi w kolejnym etapie projektu.

W **podrozdziale 4.3** zaprezentowano opis przygotowania i przeprowadzenia **wywiadów** w języku angielskim z **50 zagranicznymi naukowcami** pochodzącymi z 21 krajów i pracującymi w 16 polskich uczelniach. Analiza treści tych rozmów odnosiła się do sześciu pytań badawczych. Ta część wypełnia perspektywę indywidualną przyjętą w niniejszej monografii, czyli oddaje punkt widzenia ekspatriantów akademickich pracujących w Polsce.

W **podrozdziale 4.4** przedstawiono procedurę przebiegu wywiadów z **20 kluczowymi informatorami** polskich uczelni (w randze rektorów, prorektorów, dyrektorów działów i instytutów badawczych) odpowiedzialnych za umiędzynarodowienie tych jednostek, w tym za zatrudnianie ekspatriantów akademickich. Rezultaty badań odpowiadały na postawione siedem pytań badawczych. Ta część wypełnia perspektywę instytucjonalną niniejszej książki w formie percepcji kluczowych decydentów na temat roli ekspatriantów w umiędzynarodowieniu polskich uczelni.

Opis badań jakościowych bywa obszerny, pojemny, gdyż prezentowane wątki są ilustrowane głosami rozmówców w postaci cytatów, fragmentów wypowiedzi najlepiej oddających badany fragment rzeczywistości. Z tego względu wyodrębniono **rozdział 5**, który pozwala na większą przejrzystość prowadzonego dyskursu i pokazuje rezonans uzyskanych wyników badań na tle innych.

Rozdział 5 zatem stanowi **dyskusję rezultatów wywiadów z 50 ekspatriantami akademickimi** wokół wyłonionych w rozmowach tematów: motywów ekspatriacji, adaptacji, pracy naukowej, misji akademickich, korzyści z pracy w polskiej uczelni, problemów i wyzwań dla ekspatriantów, specyfiki polskiej akademii i jej umiędzynarodowienia.

¹ Szczegółowe wyjaśnienie znajduje się w podrozdziale 4.1.

Instytucjonalna perspektywa ekspatriacji akademickiej w Polsce, opisana w **rozdziale 6**, poddaje w dyskurs następujące tematy wyłonione z wywiadów: pojęcie umiędzynarodowienia polskiej uczelni, działania podejmowane w ramach „umiędzynarodowienia na miejscu” i „za granicą”, umiędzynarodowienie w poszczególnych misjach, bariery stojące na przeszkodzie umiędzynarodowienia polskiej uczelni, zarządzanie kadrami ekspatriantów akademickich w polskich uczelniach, korzyści dla ekspatrianta i uczelni goszczącej.

Konceptualne powiązanie dwóch zaprezentowanych w książce perspektyw w postaci **modelu integrującego** zaprezentowano w **rozdziale 7**. Zestawiono w nim najważniejsze **kwestie styczne i rozbieżne** obu grup rozmówców, czyli punkt widzenia ekspatriantów i decydentów akademii. W rozdziale tym przedstawiono najważniejsze rekomendacje płynące z badań prowadzonych w podwójnej perspektywie, a więc zrealizowano **cel użyteczny** tej monografii.

W **zakończeniu** podsumowano realizację zamierzeń badawczych, wskazano najważniejsze osiągnięcia i walory tej publikacji oraz opisano ograniczenia warsztatu badawczego. Kierunki przyszłych badań nad problematyką ekspatriacji akademickiej zamykają rozważania, wypełniając jednocześnie **cel prognostyczny** projektu badawczego.